

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ДЕПАРТАМЕНТ ЗА ЕЗИКОВО ОБУЧЕНИЕ
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ

ГАННА ВАДИМИВНА АНГЕЛОВА

ЛЕКСИКАЛНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА
НАИМЕНОВАНИЯТА НА ДЪРВЕСНО-ХРАСТОВИТЕ РАСТЕНИЯ С
ЯДИВНИ ПЛОДОВЕ В РУСКИЯ И
БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

АВТОРЕФЕРАТ
НА ДИСЕРТАЦИЯ ЗА ПРИСЪЖДАНЕ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“

Специалност: 2.1. Филология (Общо и сравнително езиковедие -
Съпоставително езиковедие)

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:
ПРОФ. Д-Р СТЕФКА ГЕОРГИЕВА

**СОФИЯ
2014**

НАУЧНО ЖУРИ:

1. доц. д-р Силвия Атанасова Петкова – ФСлФ, СУ - рецензент
2. доц. д-р Светозара Александрова Халачева – ДЕО, СУ
3. проф. д-р Стефка Иванова Георгиева - научен ръководител – ПУ
4. проф. д-р Стефка Вълкова Петрова - /пенс. над 5 г./ - СУ - рецензент
5. доц. д-р Татяна Сагидовна Ярулина – Лесотехнически Университет

Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе на 5 декември (петък) 2014 г. от 11 ч.

в 124 ауд. в Руския център (Ректорат).

СЪДЪРЖАНИЕ

Съдържание на дисертационния труд	2
Увод	4
Глава I. Теоретични основи на изследването	11
I. 1. Дефиниране на ономасиологическите термини. Основно понятие на ономасиологията	11
I. 2. Думата като системна единица на езика	14
I. 3. Вътрешна форма на думата	16
I. 4. Начини на номинация	18
I. 5. Видово разнообразие на номинацията. Първична и вторична номинация	21
I. 6. Принципи на номинацията	22
I. 7. Номинативна редица на анализираните обекти и синонимни отношения в номинативната редица. Опорен модел на номинативната редица	23
I. 8. Особенности на речниковия състав на руския литературен език в съпоставка с българския литературен език	25
I. 9. Теоретични изследвания на номинацията на фитонимичната лексика	27
I. 10. Източници на езиковия материал	29
I. 11. Изводи	34
Глава II. Наименование на дървесно-храстовите растения с ядивни костилкови плодове в руския и българския език	37
II. 1. Бъз	38
II. 2. Вишна	44
II. 3. Къпина	47
II. 4. Калина	50
II. 5. Дрях	53
II. 6. Лавровишна	59
II. 7. Теснолистна миризлива върба	61
II. 8. Малина	65
II. 9. Маслина	68
II. 10. Хипофае	70
II. 11. Смрадлика	72
II. 12. Грънка	76
II. 13. Череша	78
II. 14. Гроздена череша	79
II. 15. Черница	82
II. 16. Изводи	85

Глава III. Наименование на дървесно-храстовите растения с ядивни зърнести плодове в руския и българския език.....	90
III. 1. Дюля	90
III. 2. Кисел трън	95
III. 3. Червена боровинка	98
III. 4. Глог	102
III. 5. Черен емпетрум	104
III. 6. Синя боровинка	106
III. 7. Нар	109
III. 8. Нокът	113
III. 9. Ирга	118
III. 10. Четиривенчелистен оксикокус	119
III. 11. Бодливо френско грозде	122
III. 12. Офика	125
III. 13. Черно френско грозде	128
III. 14. Китайски лимонник	133
III. 15. Изводи	135
Заклучение	140
Използвана литература	146
Екскерпирани източници	151
Приложение	156

УВОД

Съвременната лингвистика се характеризира с разширяване на кръга на научните изследвания. Обект на научен интерес често пъти е лексиката на отделни тематични групи. В. В. Иванов, В. В. Мартинов, О. С. Мелничук, В. Г. Скляренко, О. Н. Трубачов и др. учени изследват ботаническата номенклатура по материали на различни славянски езици. Обект на научни търсения са наименованията на билките (Т. В. Зайковская, В. В. Калко, Н. И. Панасенко и др.), семантиката на ботаническите термини (И. Е. Подолян), стилистичните и словообразователните им особености (Л. О. Симоненко) и различни тематични групи от названията на растенията (В. Т. Коломиец, Е. И. Чинок, А. Н. Шамота и др.).

Особеностите на формирането на ботаническите наименования напоследък се разглеждат предимно по материали от отделни езици – украински (Я. В. Закревская, И. В. Сабадош и др.), руски (В. А. Мерлукова, М. К. Шарашова и др.), белоруски (А. И. Киселевски, Т. Г. Козачонок и др.), сърболужишки езици (С. Л. Аламенко, Т. Я. Марченко), сръбски и хърватски (Л. В. Мазуркевич), български (Хр. Холиолчев, М. Виденов и др.).

Въпреки значителния брой на научните изследвания, посветени на назоваването на обектите от околния свят, проблемът с метаезика продължава да е актуален и не е решен напълно. Дори напротив, с появата на нови изследвания в тази област възникват все повече дефиниции и субективни мнения относно основните наименования в ономасиологията, а както се знае, основното понятие в ономасиологията е номинацията – образуването на значещи езикови единици, служещи за назоваването на обекти от действителността и формирането на понятия за тях.

Като процес на обозначаването номинацията започва с изтъкването на отличителните особености на назовавания обект от действителността, отразен в същността на самото наименование, и се осъществява на базата на принципа за назоваване по признак. Назоваването обаче не е само начин за обозначаване на обекта, а и метод за предаване „с помощта на езика на някакво мисловно съдържане” (Ахманова 2007: 201), на информация, поради което в руския и българския литературен език са представени преди всичко външните особености на растението, докато в диалектите битуват много варианти, обясняващи същността на назования обект, а също така и

функциите му. Най-голямата реализация на принципите на назоваването се извършва не само в литературния език, но и в народните говори, поради което е логично в номинативната редица да бъдат включени наименованията, битувачи в литературния език и диалектите, защото те отразяват различни свойства на обекта и имат информативна функция. Изследването на номинативните редици и съпоставянето им ни позволява да разгледаме от всички страни процеса на назоваването и да подчертаем общите и специфичните особености на обозначения обект от действителността в руския и българския език.

Системата, както е известно, е единство на частите, които се характеризират с общо функциониране, с взаимна връзка. В лексикалната система думите се обединяват в определени групи, а по най-близкия родов признак на денотативното значение на думата – в тематични групи.

За **обект на нашето изследване** послужиха наименованията на тематично обединените групи на дървесно-храстовите растения с ядивни плодове, към които има научен интерес от гледна точка на произход и семантика. Това ограничаване на лексикалния материал е напълно оправдано, защото, първо, „по-детайлните отговори на частните въпроси не изключват, а предполагат възможност за обобщения и формулиране на определени закономерности, тъй като без изследване – и то детайлно изследване – на отделните страни от развитието на всеки конкретен пласт от лексиката не са възможни никакви повече или по-малко сериозни обобщения” (Сороколетов 1970: 4). Второ, структурното ограничаване на думите, спадащи към една и съща семантична сфера, позволява (особено заедно с допълнителен анализ на съответстващите думи като елементи на лексикално-семантични групи) в известна степен да се преодолеят недостатъците при изследването на лексиката по тематични групи, на което обръща внимание Ф. П. Филин в статията си „О лексико-семантических группах слов” (Филин 1957: 653), защото „в редица случаи думите се обединяват също така на базата на общи словообразователни възможности или на сходна синтактична съчетаемост” (Шмелев 1973: 13).

Обект на изследването са процесът на формирането на наименованията и моделът му, а също така и обобщаващите мотивационни особености, заложили в

основата на номинацията на тематично обединените групи на дървесно-храстовите растения в руския и българския език.

Основната цел се състои в определянето на принципите и закономерностите, заложи в системата от понятия за изразяване чрез лексикалните средства на руския и българския език на названията, означаващи дървесно-храстови растения с ядивни плодове.

Целта на изследването предполага **конкретни задачи**:

1. Да се отделят и систематизират лексикалните единици, обслужващи анализирания клас „дървесно-храстови растения с ядивни плодове” в руския и българския език.
2. Да се разгледат наименованията на тези растения от гледна точка на произхода им в двата езика.
3. Да се определят признаците на номинацията на тематичните групи в отделните езици.
4. Да се класифицират признаците на номинацията на конкретните обекти (да се определят номинативните редици) и на тази база да се съставят опорни модели на тематичните групи.
5. Да се съпоставят моделите на номинативните редици на конкретните обекти с опорните модели на тематичните групи. Да се открият закономерностите на номинацията и да се определят ономаσιологичните принципи на обозначението на изследваните обекти в руския и българския език.
6. Да се посочат типовете номинации на тези групи (квалификационен, релативен) и да се анализира степента им на продуктивност в двата езика.

Материалът за изследване бе получен в резултат на подбор на наименованията на дървесно-храстовите растения от: „Основные лекарственные растения” на Н. И. Мазнев; „Лекарственные растения” на А. Ф. Гаммерман, Г. Н. Кадаев и А. А. Яценко-Хмелевский; „Сортовой каталог ягодных культур России” на А. В. Исачкин; „Рассказы о деревьях Крыма” на Л. Н. Згуровская; „Ботанический словарь” на Н. И. Анненков; „Толковый словарь живого великорусского языка” на В. Дал; „Словарь русских народных говоров” под ред. на Ф. П. Филин и Ф. П. Сороколетов; „Этимологический словарь русского языка” на М. Фасмер; „Этимологический словарь русского языка” под

ред. на Н. М. Шански; „Краткий этимологический словарь русского языка” на Н. М. Шански, В. В. Иванов и Т. В. Шанская; „Историко-этимологический словарь русского языка” на П. Я. Черних; „Этимологический словарь славянских языков” под ред. на О. М. Трубачов, „Этимологический словарь русского языка” на Г. П. Циганенко; а също така и от българската справочна литература, като: „Енциклопедия на лечебните растения в България” на И. Ланджев; „Българска народна медицина, енциклопедия” със съставител и редактор М. Георгиев; „Речник на названията на лечебните растения” под ред. на доц. Л. Димитрова; „Български этимологичен речник”; „Етимологически и правописен речник на българския книжовен език” на проф. д-р Стефан Младенов; „Речник на българския език” на Найден Геров; „Материали за български ботаничен речник”, събрани от Б. Давидов и А. Явашев; „Български диалектен атлас” в 4 т.; а още и от многобройната ботаническа и специализирана литература, от която са извадени 430 руски и български лексеми, а също така и от диалекти, отразяващи различни свойства на обектите в цялостния им обем, което спомогна за разширяване диапазона на признаците на номинацията.

Критерий за включването на групите на овошките в анализирания клас на дървесно-хростовите растения с ядивни плодове е ботаническата класификация на плодните растения, на базата на която в изследването се различават групи дървесно-хростови растения с ядивни костилкови и зърнести плодове (*напр. бъз (рус. бузина), нар (рус. гранат), ирга (рус. ирга) и др.*).

Шведският естественик Карл Линей (1707 – 1778) въвежда бинарната номенклатура за назоваването на видовете растения. Съгласно нея названието на вида се състои от две думи, при което първата дума е названието на рода, към който принадлежи даденият вид, а втората е видовият епитет. Названието на рода е съществително име в единствено число и именителен падеж. Видовият епитет най-често е прилагателно име в цялостното бинарно название на растението и се съгласува с родовото название, т.е. в нашето изследване научната номенклатура в руския език е бинарно образувание по модела „съществително + прилагателно”, а в българския език – по типа „прилагателно + съществително” (*напр., рус. лох узколистный – бълг. миризлива върба*).

Явно е, че на съвременния етап на развитие на ономазиологията все още не достигат научните данни, в които по материали от двата езика да се анализират и

определят принципите и закономерностите, залегнали в основата на фитонимичните наименования, обозначаващи дървесно-храстовите растения с ядивни плодове в синхронен план с отчитането на лексикално-семантичните системи на родствените езици.

Научният принос в нашето изследване е това, че то се опитва да изтъкне и опише в съпоставителен план (по материали от руския и българския език) номинацията на анализиранияте тематични лексикални групи, които не са напълно изследвани от лингвистиката, не са достатъчно аргументирани, не са убедителни и дори са спорни и изискват по-нататъшно изследване. Това определя и **актуалността** на изследването.

Що се отнася до **практическото значение на изследването**, необходимо е да се отбележи, че всяка от 30-е точки в него е посветена на конкретна номинация, включва заглавно наименование на латински, руски и български език и съдържа описание на особеностите на изследваните фитоними, определяне на основните признаци и начини за номинация в двата езика с позоваване на моделите на номинативните редици и отделяне и анализ на най-характерните от тях, което позволи да бъдат определени основополагащите признаци, залегнали във всяко конкретно наименование.

Също така трябва да се отбележи, че в дисертацията е обърнато специално внимание на описанието на билките, към които има научен и практически интерес не само от страна на обучаващите и обучаваните във фармацевтичните и биологическите факултети на университетите, но и от страна на учените-лингвисти, занимаващи се с изучаването на процесите на номинацията и изследващи закономерностите и тенденциите в развитието на фитонимическата лексика. Материалите от изследването също така могат да бъдат използвани при по-нататъшна разработка на теорията на номинацията в учебно-изследователски трудове, спецкурсове, спецсеминари по лексикология и при създаването на етимологични, диалектни и други речници на руския и българския език.

Методиката на изследването. За постигането на поставената цел в изследването се използват: описателният метод в синхронен разрез, позволяващ в резултат на наблюденията да изпъкнат езиковите единици и да бъдат сведени до логически и семантични съвкупности; съпоставителният метод, даващ възможност за фитониминация на материалите от двата езика (руския и българския), да се определят отличителните

признаци, отбелязани при съпоставянето им; елементи на компонентния анализ, позволяващи да се открият пределните съставки на езиковата единица на едно ниво; етимологичният анализ, помагач чрез опора върху факти от родствени и други езици да се разкрие историята на произхода на думите (чак до най-древни форми и значения), дори и на онези, които са изгубили мотивировката си в съвременния език и са претърпели фонетични, морфологични, словообразователни и семантични промени.

Научното изследване се състои от увод, три глави, заключение, списък на използваната литература, съдържащ 177 заглавия, и приложения под формата на 8 таблици. Съдържа 175 страници машинописен текст.

В увода на изследването се обосновава актуалността на темата, определят се основната цел и конкретните задачи, източниците на фактическия материал, актуалността на изследването, научният принос, методиката и структурата на изследването, както и практическото му значение.

При това в увода се отбелязва, че проблемът с езиковата номинация и изследването на особеностите ѝ е **актуален** и досега и е сложен както за теоретичното, така и за практическото езикознание, въпреки значителния научен принос в теорията на номинацията на родни и задгранични учени.

Напоследък в различни аспекти и върху материали от редица славянски езици (руски, украински, белоруски, български, сръбски, хърватски, чешки и др.) се разглежда процесът на формирането на номинацията на различните фитоними, но не се е стигнало до еднозначното решение на проблема. Въпросът за това по какъв начин и на базата на какви признаци възникват, разпределят се и се прикрепват наименованията към различните фрагменти от обективната реалност все още не е достатъчно разработен и изисква изучаване, обяснения и класификация.

Като се съпоставят моделите на номинативните редици на конкретните обекти с предложените в дисертацията опорни модели на тематични групи, се поставят следните цели: да се разкрият закономерностите за възникване на номинацията; да се определят ономазиологичните принципи на обозначение на дървесно-храстовите растения с ядивни плодове, залегнали в основата на наименованията, като се разглеждат в съпоставителен план (по руски и български материали); да се определят видовете номинации

(квалификационен, релативен) и да се изясни степента на продуктивността им в двата езика.

Във връзка с гореизложеното темата на дисертационното изследване, целта на което е разкриването и изучаването на ономасиологичен езиков сегмент, обслужващ понятийната система „дървесно-храстови растения с ядивни плодове”, е актуална, недостатъчно разработена в науката и заслужаваща внимание и изучаване, защото тези тематични лексикални групи преди не са били обект на специално изследване в такъв обем и състав и от такива позиции и в съпоставителен план (по материали от руския и българския език).

Първата глава на дисертацията – „Теоретични основи на изследването. Дефиниция на ономасиологичните термини. Основно понятие на ономасиологията” – е посветена на дефинициите на ономасиологичните термини. В нея е изложено основното понятие на ономасиологията в руския и българския език, посочват се гледните точки на различни учени по този проблем и гледната точка на самия автор на дисертацията, интерпретират се лексикалното значение от философска, логико-гносеологична и лингвистична позиция, анализират се видовете лексикални значения, дава се определение на понятието „номинация”, фокусира се вниманието върху отличителния мотивационен признак, залегнал в основата на отношението между звуковата форма и вложеното в нея съдържание („вътрешната форма на думата”), което спомага за установяването на принципите на обозначение на тематичните групи на фитонимите. След това се разглеждат подробно методите на номинацията, изложени във фундаменталните трудове на известни учени (Ф. П. Филин, Ф. П. Сороколетов, О. И. Блинова, Д. Н. Шмелев, Н. Д. Арутюнова, М. Попова, Е. Пернишка и др.), отбелязва се видовото им разнообразие, посочват се принципите на номинацията, номинативната редица на анализираните обекти, опорният модел на номинативната редица, особеностите на речниковия състав на руския литературен език в съпоставка с българския и се стига до изводи, произтичащи от съдържанието.

В първата глава на дисертацията се разглеждат подробно представените в съвременната научна литература най-важни концептуални идеи, свързани с разработката на проблематиката на научното изследване. Така термините, отнасящи се до

ономасиологията, са разбирани по различни начини в лингвистиката, въпреки че науката за номинацията на обектите от околния свят е направила голяма крачка напред.

Основно понятие в ономасиологията е номинацията, която е многозначен термин сама по себе си, включваща: назоваващата функция или страна на думата; семантичният му аспект; назоваването като процес; съотнасянето на думата с референта; образуването на значещи езикови единици, служещи за назоваването на обекти и явления от действителността.

Номинативният процес е насочен към преобразуването на факти от извънезиковата действителност в части от системата и структурата на езика.

Теорията за номинацията е раздел от езикознанието, който: разкрива понятията, „присвоявайки“ им съответните наименования и осъществявайки взаимодействието между мисленето, езика и действителността; извършва прагматичния подбор на фактите, на базата на които възниква номинацията; изяснява закономерностите на образуването на езиковите единици.

Ономасиологичният подход е свързан със семасиологичния, но между тях има разлика. Обект на семасиологията е „готовото“ значение на думата, а обект на лексикалната номинация е закономерността при създаването на нови наименования, в това число и на базата на вече съществуващи в езика думи.

Ономасиологията може да бъде разглеждана като един от разделите на лексикалната семантика, занимаваща се с теорията за номинацията.

Изучаването на тематичните лексикални групи в номинативен аспект, което предугажда установяването на закономерностите на функционирането на принципите и начините за назоваване на нови думи и причините за метафоричното или метонимично преосмисляне на вече битувачи в езика думи, е невъзможно без връзка с реалната действителност. При това описанието и класификацията на думите от анализираната тематична група се извършва на базата на съотнесеността на думите-наименования с обозначаващите от тях фитоними.

Във връзка с това, че като един от най-известните начини на номинация в езикознанието се посочва използването на звуков комплекс, съсредоточаващ вниманието върху най-съществената особеност на обозначаващия обект от действителността, изборът на който се определя както от индивидуалния опит на човека, така и от конкретните

отношения, битувачи в лексиката на езика, възниква основанието вътрешната форма на наименованието да бъде избрана в качеството на единица за описание на названията на дървесно-храстовите растения с ядивни костилкови и зърнести плодове. А вътрешната форма като признак на номинацията се разглежда на нивото на думата при пряк начин на обозначаване или на нивото на значението, в обема на който влиза особеността, която е основа за преноса на названието при косвен начин на обозначаване. Този подход позволява да се изследва характерът на особеностите на назоваването на изследваните растения посредством езиковото им изразяване, да се установят принципите и методите на номинацията, налични в анализираната тематична група, и да се опишат начините им на обозначаване.

Като се разглежда вътрешната форма на наименованието в синхронно-диахронен план и мотивацията в качеството ѝ на синхронно явление, трябва да се отбележи, че въпреки взаимодействието им и взаимната им обусловеност, тези понятия не трябва да бъдат смятани за тъждествени, защото от гледна точка на ономазиологията мотивацията на наименованията зависи от няколко фактора – възможност да се обясни значението на една дума чрез друга дума, да се установят общите им особености, да се усети връзката между обозначения обект и самото наименование и др.

Разбирането на номинативната редица в по-широк план дава възможност да се определи максималният брой на признаците, използвани за обозначението на един и същи фитоним, и степента на продуктивността на всеки признак при обозначаването на групата на костилковите и зърнестите растения като цяло и да се анализира характерът на отношенията между думите от номинативната редица. Като основен вид парадигматични връзки в номинативната редица науката признава синонимните. Синонимните отношения за означаването на един и същи обект в номинативната редица се различават от синонимните отношения на думите в езиковата система. За критерий за синонимия между думите-названия се приема общият денотат, чиито различни признаци фиксират те.

Изследването на номинативните редици на храстовите растения с ядивни костилкови и зърнести плодове в тяхното разнообразие и нееднородност и съпоставянето с опорните модели на тематичните групи е най-приемливият метод за изследването на принципите и начините за номинация на обектите (притежаващи общи особености),

спомагаш да се фокусират многобройните названия и да се определят създадите се отношения между обозначаващите обекти и техните наименования, както и да се разкрие системната организация на тематичните лексикални групи. Съпоставянето на номинативните редици води до възможността да бъдат намерени и обозначени общите и специфичните признаци, залегнали в основата на наименованията на костилковите и зърнестите дървесно-храстови растения, обслужващи както литературния руски и български език, така и техните диалекти. Съпоставянето на действащите модели на номинативните редици в системата на двата езика (руския и българския) с опорния модел на номинативната редица осигурява възможността да се означат релевантните и нерелевантните признаци на номинацията на изследваните фитоними като цяло в двата езика и да се предвиди възможността за разширяване на границите на изследваните от нас тематични групи.

Във втората глава – „Наименование на дървесно-храстовите растения с ядивни костилкови плодове в руския и българския език” – се разглежда произходът на наименованията, определят се принципите на номинацията и начините на изразяване, моделите на номинативната редица, критериите за включване на определена група фитоними в анализирания клас: дървесно-храстови растения с ядивни костилкови плодове (*напр., бъз (рус. бузина), вишна (рус. вишня), къпина (рус. ежевика) и др.*).

При това признаците и начините на номинация във всяка група и подгрупа фитоними се изследват отделно, което позволява не само да се установят закономерностите и специфичните особености на номинацията, но и да се подчертаят във всеки конкретен случай онези признаци, които са залегнали в основата на наименованията, да се открие зависимостта на особеностите на наименованията от „характера” на дадения обект и да се определи тематичната им „привързаност”.

Основание за избора на конкретен признак за номинация и потвърждение за правилността на определянето му е задълбоченият и всеобхватен анализ на лексемата и точното описание и класификацията на най-характерните свойства, присъщи на изследваните фитоними. Така в номинативната редица за обозначаване на дървесно-храстовите растения с ядивни костилкови плодове са реализирани наименования по характерни, специфични и функционални особености.

Като пример ще цитираме статия от тази глава на изследването.

Бъзът (Sambucus) (рус. бузина) е род цветоносно растение от семейство Бъзови (Saprotifoliaceae). **Черният бъз** (рус. бузина черная) е голям храст или малко дръвче с много и надлъжно грапава светлосива кора. Листата му са големи, ланцетовидни и назъбени, а неговите жълтеникавобели, дребни и ухаещи цветове са събрани в плоски, щитовидни съцветия. Основна особеност на вида са лъскавите черни плодове – зърновидни костилки с тъмночервена месеста част. Има обаче и други видове, например **червен бъз** (*Sambucus racemosa* L.) и **тревист бъз** (*Sambucus ebulus* L.). Червеният бъз се различава от черния и тревистия по зеленикавожълтата окраска на цветовете си, събрани в съцветия с яйцевидна форма, и по своите плодове-костилки с червен цвят. Що се отнася до тревистия бъз (*Sambucus ebulus* L.), то той прилича много на черния бъз, но за разлика от него е многогодишно храстовидно-тревисто растение.

Названието на рода (*Sambucus*) произхожда, както се предполага, от разпространен в Иран музикален инструмент, който се прави от дървесината на това растение и се нарича „самбука”, което заляга в основата на наименованията **самбук** в руския (Мазнев 2006: 249) и **замбук** в българския език (Ланджев 2010: 97).

Наименованието „бъз” се среща в много славянски езици: „рус., укр. боз „бузина”, бълг. бъз, срхр. баз м., база ж., словен. bəz, чеш. bəz, словаш. baza, пол. bez, г.-луж. boz „сирень”, д.-луж. bez или baz. || Смята се за родствено с и.-е. названия на бука; лат. fāgus „бук” (Фасмер 1964: 233). Това наименование намира отражение в българските диалекти: „баз, боз, бозай, бозгел, бозик, бозил, бьзел (Кратово), бозъл. – Произв.: див бъз, „раст. бьзовина, *Sambucus ebulus*”, бьзов, бьзев, бьзей, бьзак „бъз”; място, обрасло с бьз”, бьзarak „бъз” (Коларовград), бьзовина, бьзовлек, бьзовляк, бьйзовляк „бъзак” (Чорльово, Ломско), бьзел, бьзек, бьзуняк (Болград), бьзоляк, „бъзак” (СЗ), бьздовина, бьздуняк, бьзе „абьд, *Sambucus ebulus*; „бъз”, бьзина, бьзлек, бьзунек, бьзунче, бьзясa, бьзясува, „обрасва с трева, тревясвам” (Трън), дръвен бьз (Трън), дръвен боз „боз” (Леринско)” (БЕР 1971: 97). При това „Български етимологичен речник” фиксира това название със значението „растение, което се яде” (БЕР 1971: 97).

Отличителната особеност на плодовете на растението и цветовете им особеност е определяща при номинацията в руския – **бузина черная** – и в българския език – **черен бъз** (Димитрова 1987: 81), **чер бъз** (ЕнцБНМ 1999: 49).

Едновременно с особеността, свързана с цвета, в съдържанието на понятието на назовавания обект на руски (бузина красная) влизат и функционални особености. М. Фасмер предполага, че наименованието **пищальник** е съотносително с думата свирелъ (свирка, кавал), образувана от „слав. *svьg-, родствена на лит. *sigma* „дудка (кавал, свирка, пищялка), свирелъ”, нов.-в.-н. *surgen, schwirgen* „жужжатъ (говоря монотонно и дотегливо), свистеть (свиря с уста, със свирка)”, лат. *susurgus* „шипение (съскане, шепнене), звук на флейта” (Фасмер 1971: 579) и др. Наименованието **цѣвочник** (Даль 1955 I: 137) със значение „свирелъ” е образувано от „др.-рус. цѣвъница „струна, лира, свирелъ” (Фасмер 1973: 295). „Свирелъ, сопелъ (свирка, пищялка), сопелка (свирка, пищялка)” се наричат народни музикални инструменти от типа на кавала (двойнка), които се изработват преди всичко от кленови, бъзови или смрадликови клонки, защото тези растения са с мека сърцевина и след съответната обработка издават определени звуци.

Може да се предположи, че наименованията на някои видове растения в българския език са свързани с използването на дървесината на растението в старинните занаяти за изработване на народни духови инструменти като кавал, дудук, овчарска свирка и др. По този начин наименованието **свирчовина** (Лопян, Етрополско) е образувано от „стб. „свирати, свираѡ” свиря (на свирка, пищялка) (Зогр.)” (БЕР 2002: 556), както и „**свирчек** „раст. бъзовина, *Sambucus ebulus*”, **свѣрчина** „раст. бѣз, *Sambucus nigra*” (Тетевен), **свѣрчѣна** „раст. бѣз, *Sambucus nigra*” (Чифлик, Троянско), **свирчинѣ** „раст. бѣз, *Sambucus nigra*” (Бели Осѣм, Троянско), **свирчѣвина** „раст. бѣз, *Sambucus nigra*” (Ловешко, Елена; Карнобат; Галата, Тетевенско), „раст. бѣзовина, *Sambucus ebulus*” (Ботевградско), **свирчувѣна** „раст. бѣз, *Sambucus nigra*” (Велико Търново; Горна Оряховица), **свѣрчовина** също (Габрово), **свирчовичина** „раст. бѣз, *Sambucus nigra*” (Гръблевци, Габровско), **свѣрчовичина** „раст. бѣзовина, *Sambucus nigra*” (Козирог, Здравковец, Габровско), **свирчѣвка** „раст. бѣз, *Sambucus nigra*” (Пловдив), **свирчѣвнѣ** „раст. бѣз, *Sambucus nigra*” (Стамболово, Пловдивско), **свирчок** „раст. бѣз, *Sambucus ebulus*” (Ботевградско), **свирчочена** „раст. бѣз, *Sambucus nigra*” (Велико Търново), **свирчѣне** „дърво, от което се правят свирки” (Стърмен, Беленско)” (БЕР 2002: 556).

Освен това наименованието **свирчина** означава и „материал, от който са направени масурите за чекръка” (Ново село, Троянско), **свирчинь** „едър храст, от чиито клони правят цевки за прежда” (Патрешко, Троянско) (БЕР 2002: 555), т.е. дървесината на растението се използва не само за изработката на музикални инструменти, но и в народните художествени занаяти – при ръчното тъкачество. От дървесината на бяза например се изработват масури (рус. цевки), кросна, макари, нанизвани на вретеното за намотаване на прежда.

За разлика от черния бяз метафоричното използване на наименованието на тревистия бяз (*Sambucus ebulus* L.) – **бузина собачья** и **яловая**, – както и наименованието **пусторосль** със значението „дрянной кустарник” (калпав хрусталак) (Даль 1955 III: 541), „негоден, лош”, отразяват непълноценността на растението в руския език, неговата непригодност.

Може да се предположи, че в основата на наименованието **селеник** (Даль 1955 I: 137) в руския и **селешник** (Ланджев 2010: 97) в българския език прозира ареалът на храстите на тревистия бяз (*Sambucus ebulus* L.), защото той се среща в близост до селищата в лесостепните зони.

Наименованията **абуд**, **абъд** в българския език, които назовават същия вид бяз – „раст. бъзе, *Sambucus ebulus*” (Зап. Софийско, Брезнишко, Трънско), намират отражение и в „срхр. апта, абда, авта, афтина, (х)абад, (х)абат и пр., словен. habât, hăbât, чеш. chebd, словаш. chabda, пол. chebd, hebd, chebzina. Според Миклошич и Брюкнер е заето от гр. ἄχτέα „бъз” (БЕР 1971: 2). В превод от гръцки език думата ἄχτή означава „морской берег” (морски бряг) (Вейсман 1899: 47), защото на територията на Гърция този вид храстовидно растение е широко разпространен не само в южната част на Балканския полуостров, но и на многобройните острови. Изглежда, че в основата на наименованието лежи указването на ареала на тревистия бяз.

Освен това, съгласно преданията в др.-гр. митология, една от nereидите, които са морски божества, дъщери на Нерей и Дорида, се казва Ἀχτέα и се грижи за мирното взаимодействие между водната стихия и крайбрежието, богато на разнообразна растителност, сред която расте и бьзът.

За разлика от тревистия бяз (*Sambucus ebulus* L.) наименованията **драмбъз**, **дръмбъз** (*Sambucus nigra* L.) (Българене, Свищовско) в българския език, образувани „от

*дръмјъ бѣзъ, прил. от дръм „храст” и бѣз, т.е. „бѣз, който е във вид на храст, за разлика от друг, който прилича на бурен; за строеж” (БЕР 1971: 436), отразяват качеството на дървесината на растението, която се използва за пилони и подпори в строителството. Освен това в българския език битува наименованието **питом бѣз** „отглеждан от човека” (БЕР 1996: 267), което в диалектите означава „обработен или годен за обработване” (Каменичка Скакавица, Преколница, Кюстендилско)”, или „**питом боз** „раст. бѣз” (Палмеор, Кайлярско; Панчев)” (БЕР 1996: 267).

Интересно е да се отбележи, че наименованията **мимер**, **мирвен** със значение „раст. бѣз, *Sambucus nigra* (Търговищко)” (БЕР 1986: 798) и **мурвер-агач** (БЕР 1995: 114) вероятно са заимствани от турските „*mürver* бот. бѣз (цвет и дърво)” (Янчев 2007: 256), и „*аџаџ*, -си същ. дърво; дървен стълб, греда” (АТБР 2009: 44), с което значение се посочва не само видът на бѣза, но и функционалната особеност на самото растение – използването на дървесината му в строителството.

Освен това лексемата **султанъ-оту** (БотР 1939: 272) в българския език произхожда, вероятно, от тур. *sultan* – султан (АТБР 2009: 1235) и *от* – лекарство (АТБР 2009: 996), което е залегнало в основата на наименованието, защото, благодарение на множеството полезни вещества, които съдържа бѣзът, той е едно от най-употребяваните дървесно-храстови растения и се използва целият с лечебна цел. Достатъчно често се прилага в официалната и народната медицина, а също така и във ветеринарството.

По такъв начин можем да направим следните изводи: номинативните редици за назоваването на дървесно-храстовото растение с ядивни костилкови плодове (бѣз) представляват нееднородна структура, в която ономасиологичните особености (характерните, специфичните, функционалните) са получили езиково изразяване.

I. Характерни особености на бѣза	<i>в руския език</i>	<i>в българския език</i>
Цвет на зърновидния плод	бузина черная	черен бѣз чер бѣз
II. „Специфични особености” на бѣза	<i>в руския език</i>	<i>в българския език</i>
1. Ареал	селеник	селешник абуд абѣд
2. Непригодност на плодовете	бузина собачья	не е означена

за използване	бузина яловая пусторосль	
III. Функционални особености на бѣза	<i>в руския език</i>	<i>в българския език</i>
1. „Употреба” в храната	не е обозначена	черен бѣз
2. „Използване” в занаятите	самбук пищальник цѣвочник	замбук свирчѳне свирчина свирчинѣ драмбѣз дрѣмбѣз питом бѣз питом бѳз мимер мирвен мурвер-агач
3. „Използване” в медицината	не е означено	султанѣ-оту

Анализът на номинацията на дървесно-храстовото растение с ядивни костилкови плодове (бѣз) ни позволи да открием общи черти и специфични особености в наименованията му, които са обусловени от екстралингвистични фактори и от съществуващи в руския и българския език принципи и начини на обозначаване. Номинацията на растението бѣз (рус. бузина) се осъществява посредством указването на една от особеностите на наличната представа за реалния обект, фиксирано във вътрешната форма на наименованието. Основната група наименования на това растение се използва, както да обозначи самото растение, така и за обозначаване на неговия плод.

Действащите модели на номинативните редици показват, че в номинативния процес не участват всичките особености на понятието „дървесно-храстово растение с ядивни костилкови плодове” бѣз. За обозначаването на ядивните плодове и самото растение се използват предимно особеностите, отразяващи външния вид на плода-костилка, „специфичните особености”, функционалните особености на растението и плода му („употребата” в храната, „използването” в занаятите, „използването” в медицината).

В третата глава – „Наименование на дървесно-храстови растения с ядивни зърнести плодове в руския и българския език” – се изследват наименованията на

дървесно-храстовите растения с ядивни зърнести плодове в руския и българския език (напр., дюля (рус. айва), кисел трън (рус. барбарис), нар (рус. гранат) и др.), възникнали на базата на принципа за номинация по особеност, свойство и изпълнявана функция.

Анализът на произхода на номинацията на дървесно-храстовите растения с ядивни зърнести плодове дава възможност да се определи какви признаци са залегнали в основата на тези наименования, т.е. да се обозначи връзката на обекта с езиковото му изразяване.

Така в тази глава, в групата на дървесно-храстовите растения с ядивни зърнести плодове получават езиково изразяване характерните, специфичните и функционалните особености, обусловени от екстралингвистични фактори и от съществуващите в руския и българския език принципи и начини на обозначаване.

Като пример ще цитираме една статия от тази глава на изследването.

Обикновена дюля (*Cydonia oblonga* Mill.) (рус. **айва обыкновенная**) – вид от рода Дюля (*Cydonia*), семейство Розоцветни (*Rosaceae*) – е храст или малко дръвче. Кората на стъблото и старите клони е тъмносива и гладка. Младите клонки са кафявосиви, мъхесто напластени. Листата са последователни, яйцевидни или овални, целокрайни, отгоре – тъмнозелени, а отдолу – сивковлакнесто напълстени. Цветовете са бледорозови, правилни, в повечето случаи единични, с къси дръжки. Плодът е с ябълковолимонен или тъмножлт цвят, със закръглена или крушовидна форма, отначало – мъхесто напластен, а след узряването си – гладък. Зрелите плодове са твърди; със стипчив, кисел, леко сладникав вкус и с приятен аромат. Месото на плода е суховато, твърдо и се състои от многобройни кристални клетки.

Дюлята е известна от най-древни времена. Историята ѝ е хилядолетна. Отдавна дюлята се отглежда не само заради ароматните си плодове, които се използват често в сладкарството, но и за прилагане в лечебната практика, в научната и народната медицина, а в народните поверия на българите се използва като амулет (талисман) – предмет, притежаващ магически предпазни свойства. Полезните свойства на дюлята са прилагани умело от лечителите в Средна и Мала Азия, а след това – в Гърция и Рим. Ето защо знаменитият учен, философ и лекар Авицена посвещава на лечебните свойства на това растение цяла глава в съчинението си „Канон на медицината”.

Понятието за назовавания обект дюля съдържа „специфични особености”, свързани със сходството на растението и плодовете му по морфологични признаци с други растения, т.е. формирането на тази метафорична номинация е на базата на съпоставянето на отличителните морфологични признаци на растението (дюля) с морфологичните признаци на други растения (круша, смокиня), които са най-достъпни за визуално наблюдение. Макар че, може би, като мотиви за номинацията, образувана посредством метафоричен пренос, са послужили не само морфологичните особености на растението круша, но и функционалните му свойства (използване в магията и в народната медицина), които са близки до свойствата на дюлята.

Освен това наименованието на дюлята в руския и българския език се използва както за обозначаването на самото растение, така и на плодовете му, т.е. в основата на наименованието е залегнал метонимичният пренос на значението по типа „растение – плод на растението”, което е доста често срещано в анализирания клас номинации, обозначаващи „растение с ядивни ябълковидни плодове”, които са разновидност на тези с ядивни зърнести плодове.

Наименованието **айва**, което е „заимствано от тур. *ajva*” (Фасмер 1964: 64), както и номинативният му еквивалент **армуд**, който е „заимстван от тур. *armud*, азерб., крим.-тат., кум. *armut* „круша” (М. Фасмер 1964: 87), изглежда, че насочва вниманието върху най-характерните особености на растението: сходството му по морфологични признаци (форма на листата, цветовете, плодовете) с растенията от семейство Розоцветни (*Rosaceae*), с крушата (*Pirus communis* L.) (рус. груша обыкновенная).

Възможно е и наименованието **пигва** да посочва същите морфологични признаци, отразяващи същността на растението, сравнена по външно сходство – формата на плодовете на растението, използването му в медицината с друго растение – обикновена смокиня (*Ficus carica* L.) (рус. инжир обыкновенный), позната също така като фи́га, фиговое дерево, смоковница, смоква, винная ягода – дърво от рода Фигус (*Ficus*), семейство Черничеви (*Moraceae*). Разглеждайки наименованието пигва, М. Фасмер отбелязва: „пигва – „айва”, диал. (Дал). Чрез пол. *pigwa*, др.-чеш. *Pihva* „фи́га” от. д.-в.-н. *figa* „фи́га” от лат. *figus* – същото” (Фасмер 1971: 259).

Лексемата **гутей** е намерила отражение и в други езици: „рум. *gutui* от лат. **cotōneus*, *cydōneus* < гр. *μηλονχυδωνιον*. Но по-вероятно е нем. посредничество (нов.-в.-

н. диал. Kütte едновременно с Quitte „айва”)” (Фасмер 1964: 479), а лексемите **гунь**, **гуни** са известни „ст.-сл. гдуня – също, срхв. гўња, ткўня (също дуля), словен. Kútina, словаш. kutna, заимств. из д.-в.-н. Kutina, нов.-в.-н. Küten” (Фасмер 1964: 475), т.е. вероятно се насочва вниманието върху външното сходство на дюлята с крушата. Така „Этимологический словарь русского языка” под ред. Н. М. Шански свързва лексемата **дуля** със славянските названия: „укр. дуля „круша”, гдуля „айва”, пол. gdula, dula „сорт круши”, чеш. gdoule, kdoule „айва”, ст.-чеш. kdúle, gdúle, бълг. дуня, дуля „дюля”, с.-х. ткуња, куња, туња, дуња, гуња, һўла” (ЭСРЯ 1973: 304), които произлизат от общославянското *kъdunja, *kdulja, което пък е видоизмененото лат. cydonea (mala) от гръцкото *κιδωνιάμαλα* „кидонска ябълка”, т.е. „ябълка от град Кидон”, намиращ се на остров Крит, където, според преданието, за пръв път започват да се отглеждат дюли.

М. Фасмер свързва лексемата **квит** с „нов.-в.-н. Quitte, д.-в.-н. Kutina от лат. cotōneum, гр. *κιδωνιον μηλον*” (Фасмер 1967: 219).

Към същата гледна точка се придържа А. Н. Преображенски: „Дуля, Р. дули родъ груши (дерево и плодъ), мр. дуля тж.; гдуля айва, б. дуня, дуля айва, с. ткуња, куња, дуња, гуња, ч. gdoule, п. gdula т.ж. – По Миклошичу (HEW,61), всѣ эти слова, ровно какъ и русск. гутей, гунь, квитъ, айва, суть видоизмѣненія гр. *κιδωνιον*, лат. *cydōnĕa*” (Преображенский 1958: 239).

Възможно е наименованията гунь, гуни за означаване на дюлята, в основата на които лежи коренната морфема гун, да са свързани със съществителните гуня, гунка, със значения „вехта дрешка”, „пеленка”, които са познати във всички славянски езици: „укр. гуня „шаяк”, бълг. гуня „наметало от козя вълна”, срхр. гўнь „вид връхна дреха”, словен. gúnj, чеш. houň „мъхнат плат, одеяло”, словаш. hunǎ, пол. gunia – същото” (Фасмер 1964: 475), т.е. наименованието на този обект, изглежда, се основава не само на сходството на морфологичните признаци на общоизвестни растения, но е възможно в основата на принципа на номинацията да е залегнал външният вид на плода на дюлята, който е покрит с малки власинки, мъхесто напластени.

„Български етимологичен речник” отбелязва лексемата **дюля** със значението: „дърво и жълт плод с малко стипчив вкус, *Cydonia vulgaris*”, **дюла**, **дуля** (Разград), **дуня** (Зап; Родопите, Странджа)” (БЕР 1971: 469), като също така я свързва със „срхр. гдуња, рус. дуля „вид круша”, *Pirus communis*, укр. гдуля „дуля”, чеш. kdoule, gdoule, пол. gdula,

dula „вид круша”. - Праслав. *къдунја, *gdunja, чрез лат. cydonea (māla) от гръцки, срв. χυδωνία μάλα, букв. „кидонски ябълки”, от гр. Кидония на о-в Крит” (БЕР 1971: 469).

В основата на названието дюля (рус. айва) в българския език е залегнало посочване на морфологичните признаци на растението и плодовете му, а самата номинация се формира при съпоставянето на отличителните морфологични особености на растението дюля (рус. айва) с морфологичните признаци на растението круша (рус. груша).

Освен това може да се приеме, че като причина за номинацията **дунка** в значението на „най-млада зълва” (БЕР 1971: 469) служат нейните „роднински връзки” с други растения, близки по морфологични особености. Оттук и преосмислянето на думата дунка на базата на общия признак „далечна роднина”, „пета по ред зълва, заварена от снаха като мома” (РБЕ 1984: 477). „За значението срв. калина, малина, ябълка – имена на по-млади зълви” (БЕР 1971: 448).

Поради това може да се направи следният извод: обозначаването на понятието „дървесно-хростово растение с ядивни ябълковидни плодове” (дюля) в руския и българския език и диалектите им се осъществява посредством реализацията на особеностите на растението и плодовете му.

Моделът на номинативните редици е следният:

I. Характерни особености на дюлята	<i>в руския език</i>	<i>в българския език</i>
	не са обозначени	не са обозначени
II. „Специфични особености” на дюлята	<i>в руския език</i>	<i>в българския език</i>
1. Сходство на растението и плодовете му с нещо	гуни гунь гутей пигва дуля армуд айва	дунка дуня дуля дюля дула дюля
III. Функционални особености на дюлята	<i>в руския език</i>	<i>в българския език</i>
	не са обозначени	не са обозначени

Наименованието дюля (рус. айва) се използва в руския и българския език както да обозначаването на самото растение, така и за неговите плодове, т.е. в основата на

наименованието е залегнало метонимичното пренасяне по типа „растение – плод на растението”.

В номинантната редица за обозначаване на назовавания обект – дюлята – в руския и българския език и диалектите им се реализира принципът на базата на мотивационните „специфични особености” на растението и плодовете му, които са получени посредством метафоричното преосмисляне на названията на други общоизвестни растения (крушата и смокинята).

Резултатите от проведеното дисертационно изследване на тематичните групи на дървесно-храстовите растения с ядивни костилкови и зърнести плодове позволиха да се определят общите черти и специфичните особености на номинативния процес, обусловени както от екстралингвистични, така и от налични в руския и българския език принципи и начини на обозначаването.

Както показва материалът от изследването, номинациите на дървесно-храстовите растения с ядивни костилкови и зърнести плодове в системата на двата езика (руския и българския) се осъществяват посредством посочването на най-съществения, „набиващия се в очите” признак, залегнал в основата на наименованието на обекта и закрепен във вътрешната му форма.

В резултат на изясняването, изучаването и систематизирането на признаците, свойствени на конкретните обекти, и на анализа на лексикалния състав на номинативните редици, функциониращи в руския и българския език, може да се направят следните изводи:

1. Изучаването на обозначаваните тематични групи на фитонимичната лексика в номинативен аспект осигури възможността да се определят закономерностите на функционирането на принципите и начините на номинация и причините за метафоричното или метонимичното преосмисляне на вече битуващи в езика думи; да се извърши класификация на думите, съдържащи се в определени тематични групи на основата на съотнасянето на думите-наименования с обозначаваните от тях обекти, защото процесът на номинацията е невъзможен, без да се вземат предвид обектите.

2. Основната единица на описанието на състава на тематичните лексикални групи е номинативната редица, която е съвкупност от: думите-названия за обозначаване на

един и същ обект от действителността; парадигматичните отношения между членовете на номинативните редици, които са обусловени от общността на денотата; различните признаци, фиксирани от тях.

3. Изследването на системата на обозначенията на дървесно-храстовите растения с ядивни плодове позволи да се установи, че принципите на обозначаване на растенията от различни тематични групи са идентични: номинация по признак, свойство, функции. Съпоставянето на моделите на номинативните редици с опорния модел на номинативните редици показва, че в номинативния процес не участват всички признаци на понятието „дървесно-храстови растения с ядивни костилкови и зърнести плодове“. Така в процеса на анализа на лексикалния състав на тематичните групи в руския и българския език се очертаха особеностите, отразяващи цвета на плодовете, „характера“ на плодовете, „формата“ на плодовете, „външния вид“ на растението, разположението на плодовете, вкуса на плодовете, сходството на растението или плода с някой или нещо, твърдостта на дървесината, формата на цветовете, аромата на цветовете или листата, ареала на разпространение, „въздействието“ на плодовете върху организма, „начина“ на брането на плодовете, негодността, студоустойчивостта, периода на вегетация на растението, „употребата“ в храната, „използването“ в медицината, в производството, в живописа, в качеството на ритуално растение, в митологията и градинарството.

Диапазонът на номинациите, битоващ в руския и българския език, е разширен за сметка на особеностите, характерни за диалектите и разкриващи същността на обозначаваните денотати и предназначението им, които изпълняват комуникативна цел.

4. Въз основа на обобщаване на характера на признаците на анализирания тематична група дървесно-храстови растения с ядивни костилкови плодове в руския език се създава принципът за назоваване на обекта на базата на особеностите на плода, а в българския език – на „външния вид“ на растението. За обозначаването на наименованията на „дървесно-храстовите растения с ядивни зърнести плодове“ в руския език е излязъл на преден план принципът на базата на „външния вид на растението“, а в българския език – на особеностите на плода и ареала на разпространение.

5. Както показват материалите от изследването, в руския и българския език честотни са номинациите, базирани на „специфичните признаци“ на растението и сходството на растението и плодовете му с някой/нещо, а по-малка честотност се

наблюдава в номинациите, опиращи се на функционалните особености, т.е. функционалните признаци в номинативните редици на тематичните групи на дървесно-храстовите растения са от второстепенно значение.

6. При синхронен разрез в наименованията на дървесно-храстовите растения с ядивни костилкови и зърнести плодове в руския и българския език освен семантично „прозрачни” се срещат и „затъмнени” номинации, изискващи подробен семантичен и етимологичен анализ, в резултат на което се определя отличителният (мотивиращият) признак, залегнал в основата на наименованието. Освен това в изследването се срещат наименования, които не са отбелязани в тълковните и етимологичните речници, т.е. имащи нулева семантична мотивация. *Напр., етимологията на наименованието лох в руския и българския език е неясна.*

7. В групата на научната ботаническа номенклатура на руския език битуват бинарни образувания по модела „съществително + прилагателно” (*напр., рус. лох узколистный*). За народната номенклатура в руския език е характерен и двукомпонентният модел „прилагателно + съществително” (*напр., рус. серебряное дерево*), докато и в научната, и в народната номенклатура в българския език като първи компонент се извява прилагателното, а след него следва съществителното, т.е. битуват бинарни образувания от типа „прилагателно + съществително” (*напр., бълг. миризлива върба, бяла върба*).

8. Сред наименованията на изследваната тематична група се срещат названия с двойна (тройна) семантична мотивация. *Напр., в руския език наименованието колючая слива отразява не само сходството на плодовете на трънката със сливата, но и се посочва наличието на остри бодли по клонките на храста, т.е. – „външния вид” на растението. Наименованията ледуница, ледунец, ледянки, лядуница в руския език са получили изразяване чрез посочването и на „външния вид” на растението и на плодовете му, и на неговия ареал. Наименованието черно френско грозде в българския език не само изразява външното сходство на плодовете на френското грозде със зърната на гроздето и посочва цвета на плодовете на храста, но и акцентира вниманието върху ареала на това растение, което навежда на мисълта за възможна тройна семантична мотивация.*

9. Сред начините на езиково изразяване на анализирани признаци изпъква прекият начин на назоваване (*напр., малина, тёрн, смородина и др.*), но се използва и опосредственият, който функционира както в руския, така и в българския език. Така косвеният начин за назоваване характеризира наименованията, получени на базата на пренасянето на метафоричния характер, а именно:

– названия на базата на сходствата на „характерните особености” на анализирани обекти с номинациите на други растения (*напр., на базата на „външни признаци”, отразяващи същността на растението водяника в сравнение с друго храстово растение, възниква названието верис*);

– названия на одушевени обекти върху обозначаващите обекти (*напр., в системата на българските диалекти наименованията гарвани, гарванчета (черница) посочват характерния цвят на зърнестите плодове на растението, подобен на цвета на оперението на птиците от семейство Вранови*);

– названия на неодушевени обекти за означаване на изследвани тук обекти (*напр., руското наименование гранат посочва сходството на яркочервената месеста част на семената на растението със скъпоценния камък (гранат), който е с предимно тъмночервен цвят*);

– названия въз основа на сходства на „характерните признаци” на обектите с названията на други растения и религиозни или фолклорно-митологични представи за обозначаващите обекти (*напр., наименованието дяволска върба (теснолистна миризлива върба) в българските диалекти*);

– названия на базата на наличието на „специфични особености” на обектите, изразени фигуративно (иносказателно) с отрицателно-оценъчно (пейоративно) значение (*напр., наименованията команица, комоница (смородина) в руските диалекти; кучешки (кучи) дрян – в българските народни говори*);

– названия на базата на „характерни особености”, свойства на обектите върху наименование на болест (*напр., в основата на наименованието урма (теснолистна миризлива върба) в системата на българските диалекти са залегнали лекарствените свойства на растението, което се използва при лечението на уремия*);

– названия въз основа на ареала върху самия обозначаван обект (*напр., наименованието китайская лиана (лимонник китайский) в руските диалекти*);

Наименованията на групата дървесно-храстови растения с ядивни костилкови плодове, получени на базата на приписването на „специфични признаци“ на обекта, влияещи върху човешкия организъм, не са обозначени в българския език.

В руския език пък не са обозначени наименованията на групата дървесно-храстови растения с ядивни зърнести плодове, получени:

– на базата на сходството на „характерните признаци“ на обекта с номинацията на други растения и пренасянето на религиозни или фолклорно-митологични представи върху обозначаващите обекти;

– на базата на пренасянето на характерни особености на обектите върху наименованието на болест.

В българския език не са обозначени и наименования на горепосочената група, получени на базата на наличието на „специфични особености“ на обектите, изразени фигуративно (иносказателно) с отрицателно-оценъчно (пейоративно) значение.

10. За обозначаването както на самото растение, така и на плодовете му и в руския, и в българския език е характерно предимно метонимичното пренасяне (на базата на близостта на тези обекти) по типа „растение – плод на растение“ (*напр., малина (малина), брусинка (червена боровинка), голубика (синя боровинка)*).

11. Общославянската, древноруската, старобългарската лексика, а също така чуждите заемки (като начин за номинация) са характерни за научната и народната ботаническа номенклатура на тези тематични групи както в руския, така и в българския език. Материалите от изследването позволяват да се направят следните изводи:

– в научната ботаническа номенклатура на руския и българския език битуват общославянски наименования (*напр. в руски и български – терн (бълг. трънка)*);

– в състава на руския език битуват и древноруски заемки (*напр. смородина*);

– в руския език се срещат заемки от старобългарския (*напр., рябина*);

– в състава на руския език се наблюдават заемки от арабски (*напр., барбарис*);

– някои наименования, отнасящи се към изследваната от нас лексика на руския език, са заимствани от турски (*напр., айва*);

– в състава на народната ботаническа номенклатура на руския език се наблюдават заемки от арабски посредством немско и италианско езиково посредничество (*напр., сумах, сумак (скумпия)*);

– в руския език се срещат заемки от италиански посредством полско и украинско езиково посредничество (*напр., агрест, агрес, агрист, агрус, агруст (крыжовник)*);

– в лексикалния състав на българския език имат отражение старобългарски заемки (*напр., свирчовина, свърчина, свирчина, свирчин (черен бърз)*);

– в българския език са фиксирани заемки от арабски посредством турско езиково посредничество (*напр., нар; шербет (кисел трън)*);

– в лексикалния състав на българския език се срещат заемки от новогръцки посредством турско езиково посредничество (*напр., кукуч (смадлика)*);

– в състава на българския език се наблюдават заемки от турски (*напр., мимер, мурвен, мурвер-агач, султан-оту (черен бърз)*);

– някои наименования в българския език са заимствани от френски (*напр., касис*);

– най-много в руския и българския език са заемките от гръцки (*напр., рус. гутей, квит (айва); бълг. мурейка, мура, мури (черница)*) и латински (*рус. амеланхиер (ирга); бълг. пруна (трънка)*).

12. Основните типове номинации на дървесно-храстовите растения с ядивни костилкови и зърнести плодове са цялостнооформените (простите) номинативни единици (*напр., рус. айва – бълг. дюля; рус. бузина – болг. бърз*), но понякога присъстват и разделнооформени (сложни и съставни номинации) (*напр., рус. лавровишня – бълг. лавровишна; рус. водяника черная – бълг. черен емпетрум*). Съставните номинации се срещат по-често в българския език (*напр., бълг. червени диви череши, бодливо френско грозде*).

13. Основен вид парадигматични отношения във всичките анализирани групи обозначения са синонимните. В синонимни отношения влизат номинативни варианти на базата на различни признаци на номинация. *Напр., в руския език битуват номинациите черемуха, колоколуша, засадиха, голотуха; в българския език – номинациите кисел трън, желтеника, шербет и др.; в руския език се срещат наименованията рябина, смердак, храбина, грабина, горобина, оробина, ирженбина, ярабина, ярембина, юдик, юдина и др.; в българския език – номинациите офика, диво грозде, самодивско грозде, калина.*

14. Доминантен тип номинации в повечето групи на обозначенията е квалификативният тип на номинацията, а по-малко продуктивен е релативният тип на номинацията, който разкрива функционалното предназначение на растението и плода му.

Гореизложеното ни дава основание да предположим, че системата за обозначения на анализираната група обекти има своя определена структурна организация. Характерът и особеностите на признаците на отразяваните обекти, използвани в процеса на назоваването, обуславят разкриването на основополагащите признаци на обозначаването. Реализацията на съществуващите признаци на номинацията при обозначаването на дървесно-храстовите растения с ядивни костилкови и зърнести плодове определя възможността за функционирането на номинативните редици. По-нататъшното изследване на тези тематични групи на базата на анализа на номинативните редици, служещи за обозначаването на общите обекти в различните езици, не само ще позволи да се надникне по-дълбоко в процеса на формирането на лексикалните единици, но и ще е научен принос в интерпретацията и разбирането на теорията за номинацията.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА В АВТОРЕФЕРАТА

- Сороколетов 1970: Сороколетов, Ф.П. История военной лексики в русском языке XI-XVII вв. Ленинград, 1970.
- Филин 1973: Филин, Ф.П. О лексико-семантических группах слов. –В: Ези-коведски изследвания в чест на академик Стефан Младенов. София, 1957.
- Шмелев 1973: Шмелев, Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. (На материале русского языка). Москва, 1973.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- АТБР 2009: Академичен турско-български речник. Под научната редакция на проф. д-р И. Добрев. София, 2009.
- Ахманова 2007: Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва, 2007.
- БЕР 1971: Български етимологичен речник. Съставители В.И. Георгиев и др. Т. I. София, 1971.
- БЕР 1986: Български етимологичен речник. Съставители В.И. Георгиев и др. Т. III. София, 1986.
- БЕР 1995: Български етимологичен речник. Авторы: В. Анастасов и др. Т. IV. София, 1995.
- БЕР 1996: Български етимологичен речник. Авторы: В. Анастасов и др. Т. V. София, 1996.
- БЕР 2002: Български етимологичен речник. Авторы: В. Анастасов и др. Т. VI. София, 2002.
- БотР 1939: Материали за български ботаничен речник. Събрани от Б. Давидов и А. Явашев. Допълнени и редактирани от Б. Ахтаров. София, 1939.
- Вейсман 1899: Вейсман, А.Д. Греческо-русский словарь. С.-Петербург, 1899.

- Даль 1955 I: Даль, Вл. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. I. Москва, 1955.
- Даль 1955 III: Даль, Вл. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. III. Москва, 1955.
- Димитрова 1987: Речник на названията на лечебните растения. Авторы: Л.Д. Христова, М.И. Станчева-Димова, Хр. Г. Галов. София, 1987.
- ЕНцБНМ 1999: Энциклопедия българска народна медицина. Съставителство и обща редакция М. Георгиев. София, 1999.
- Ланджев 2010: Ланджев, И. Энциклопедия на лечебните растения в България. София, 2010.
- Мазнев 2006: Мазнев, Н.И. Основные лекарственные растения. Москва, 2006.
- Преображенский 1958: Преображенский, О.Г. Этимологический словарь русского языка. Т. I, Москва, 1958.
- РБЕ 1984: Речник на българския език. Т. IV. София, 1984.
- Фасмер 1964: Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. Т. I. Москва, 1964.
- Фасмер 1971: Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. Т. III. Москва, 1971.
- Фасмер 1973: Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. Т. IV. Москва, 1973.
- ЭСРЯ 1973: Этимологический словарь русского языка. Под ред. Н.М. Шанского. Т. I. Выпуск 5. Москва, 1973.
- Янчев 2007: Янчев, М. Турско-български речник, българско-турски речник. София, 2007.

СПРАВКА ЗА ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Обектът на изследването на дисертацията „Лексикално-семантична характеристика на наименованията на дървесно-храстовите растения с ядивни плодове в руския и българския език” в съпоставителен план (по материали от двата езика) не е изследван досега.

2. В дисертацията се анализират и определят принципите и закономерностите, залегнали в основата на фитонимичните наименования, обозначаващи дървесно-храстови растения с ядивни плодове, в синхронен план и с оглед на лексикално-семантичните особености на родствени езици.

3. Реализацията на съществуващите принципи и закономерности на назоваването на дървесно-храстовите растения с ядивни плодове се разглежда в това изследване не само сред литературно-обработените форми на руския и българския език, но и в диалектите им, които отразяват различни свойства на обектите и имат информативно предназначение.

4. В резултат на изследването на максимален набор от признаците на номинация на всяко дървесно-храстово растение с ядивни плодове се определя степента на продуктивност както на отделния признак, така и на признаците на изследваната тематична група като цяло, и се анализира характерът на парадигматичните отношения между членовете на номинативната редица.

5. В изследването се отделя необходимото внимание на начините за номинация: пряк, опосредстван, заимстване на лексикални единици, а също така описателно обозначаване на нови понятия (образуване на сложни или съставни наименования), с помощта на които мотивиращият признак получава своето отразяване в руския и българския език.

6. Практическото значение на това научно изследване се състои във възможността то да бъде използвано в качеството си на солидна база при по-нататъшното разработване на теорията за номинацията в учебно-изследователски трудове, в спецкурсове и спецсеминари по лексикология, при съставянето на етимологични, диалекти и др. речници на руски и български език, а също така и от специалистите в областта на ботаниката и фармацевтиката, при обучаване в специализирани курсове, в това число и в ДЕО-ИЧС.

ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Номинативная функция и лексическое значение кустарникового растения клюква болотная в русском литературном языке и говорах. IV Международный Крымский лингвистический конгресс „Язык и мир”. – Функциональная лингвистика. Научный журнал N3. Ялта, 2012, 213-215.
2. Из истории наименования кизил (на материале русского и болгарского языков). – В: Международна научна конференция „Езикът и културата в съвременния свят”, Бургаски университет „Проф. д-р Асен Златаров”. Бургас, 2012,
3. Принципы номинации плодовых культур (вишни, черешни, черемухи) в русском и болгарском языках. – В: Юбилейна научна конференция „50 години – врата към образованието и прозорец към света”, ДЕО-ИЧС. София, 2013, 71-80.
4. Из истории номинации кустарникового растения боярышник (*Grataegus*)”. V Международный Крымский лингвистический конгресс „Язык и мир”. – В: Функциональная лингвистика. Научный журнал N5. Симферополь, 2013, 131-132.
5. Лексикално-семантические особенности наименований кустарниковых растений со съедобными ягодовидными плодами (боярышник, терн, ежевика) в русском и болгарском языках. – Годишник на ДЕО-ИЧС. Т. 18. София, 2011-2013, 7-17.
6. Признаки и способы номинации айва в русском и болгарском языках. – Годишник на ДЕО-ИЧС. Т. 18. София, 2011-2013, 18-23.
7. По въпроса за наименованието на дървесно-храстовото растение с ядивни костилкови плодове *бъз* в руския и българския език. – Сп. „Наука”, N4. Издателство на БАН, София, 2014 (под печат).